

شرکت بوتاش ترکیه پیش‌بینی خود از تقاضای گاز در سال ۲۰۰۲ را برای بار دوم طی یک ماه اخیر کاهش داده است. بوتاش در ۲۴ دسامبر ۲۰۰۱ پیش‌بینی خود از تقاضای گاز ترکیه را با ۸/۷ درصد کاهش نسبت به پیش‌بینی قبلی (۲۳/۲ میلیارد متر مکعب)، ۲۱/۲ میلیارد متر مکعب اعلام کرد. این شرکت مجدداً و در ۴ ژانویه ۲۰۰۲ تقاضای گاز ترکیه در سال ۲۰۰۲ را معادل ۲۰ میلیارد متر مکعب برآورد کرد.^۱

بررسی آخرین وضعیت تقاضای گاز ترکیه

این شرکت رقم واقعی برای مصرف سال ۲۰۰۰ را ۱۴/۶ اعلام کرد.^۲ بحران اخیر اقتصادی که متعاقب زلزله ویرانگر سال ۱۹۹۹ به وقوع پیوست، موجب ۲۳ درصد افت تقاضای گاز ترکیه بوده و این مساله خود سبب کاهش فعالیت‌ها در بخش عمران و به ویژه توسعه شبکه‌های توزیع برق و گاز و ساخت نیروگاه‌های برنامه‌ریزی شده، گردید. در آخرین گزارش بوتاش این شرکت باز هم تأکید دارد که تقاضا برای گاز امسال ۲۰ درصد افزایش یافته و تا سال ۲۰۰۴ نیز تقاضا دو برابر خواهد شد بنابراین اگر پیش‌بینی بوتاش درست باشد باید قبول کنیم که مصرف گاز رشدی معادل ۵ برابر رشد اقتصادی خواهد داشت که معقول به نظر نمی‌رسد.

ترکیه هنوز رقم قطعی برای واردات گاز در سال ۲۰۰۱ را اعلام نکرده اما ارقام منتشره تا پایان توامبر نشانگر واردات ۱۳/۹۹ میلیارد متر مکعب گاز تا آن زمان است.^۳ و رویتر نیز میزان مصرف گاز ترکیه را در حدود ۱۴/۶ میلیارد متر مکعب تخمین زده که در این صورت می‌توان نتیجه گرفت که رشد مصرف گاز در سال گذشته تقریباً صفر بوده است.

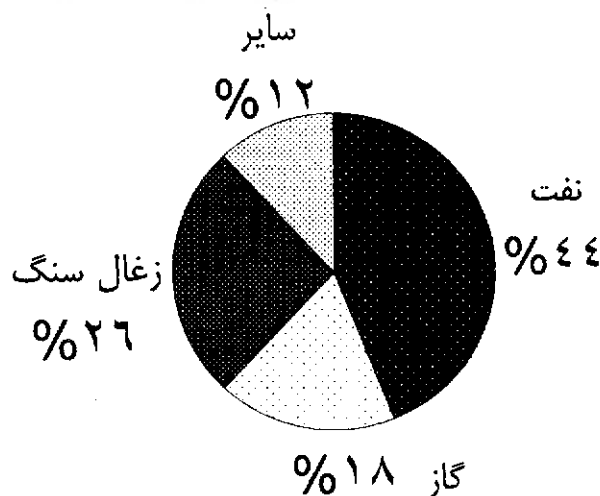
از سوی دیگر بوتاش تقاضا برای سال ۲۰۱۰ را در هر وضعیت اقتصادی معادل ۵۵ میلیارد متر مکعب پیش‌بینی کرده است و این در حالی است که اغلب تحلیل‌گران این رقم را تا حدود ۴۰ درصد بالاتر از میزان قابل قبول اعلام کرده‌اند. شرکت اسنام ایتالیا تقاضای گاز ترکیه تا سال ۲۰۱۰ را تنها معادل ۳۸ میلیارد متر مکعب

دولت این کشور طی فوریه گذشته به وقوع پیوست، نجات یابد و با وجود آنکه امیدهایی برای بهبود اقتصادی در سال جاری وجود دارد اما مقامات و مسئولین بخش انرژی ترکیه هر روز پیش‌بینی‌های محتاطانه‌تری از وضع تقاضای انرژی در آینده ارائه می‌دهند بیشتر فعالیت‌هایی که در طی سال‌های اخیر در زمینه عقد قراردادهای متعدد برای واردات گاز طبیعی صورت گرفته بر مبنای پیش‌بینی‌های ارائه شده از سوی شرکت بوتاش در زمینه افزایش قابل توجه تقاضای گاز ترکیه در سال‌های آینده است. در سال ۹۸، بوتاش پیش‌بینی کرده بود که مصرف گاز ترکیه به ۱۹ میلیارد متر مکعب در سال ۲۰۰۰ خواهد رسید و این در حالی است که

صندوق بین‌المللی پول نیز اخیراً چشم‌انداز اقتصادی ترکیه در سال جاری (۲۰۰۲) را ضعیف‌تر از پیش‌بینی‌های قبلی اعلام کرد. ماه گذشته، IMF در گزارشی از وضعیت اقتصادی ترکیه اعلام کرد که GDP ترکیه در سال ۲۰۰۱ به جای ۴/۳ درصد کاهشی که قبلاً برآورد شده بود، عملاً با ۶/۱ درصد افت مواجه شده است و پیش‌بینی این صندوق از رشد اقتصادی ترکیه در سال جاری نیز از ۵/۹+ درصد به ۴/۱+ درصد کاهش یافته است.^۴ با وجود دریافت میلیاردها دلار وام جدید از IMF اقتصاد ترکیه هنوز نتوانسته است از بحران اقتصادی عظیمی که به دنبال بحران سیاسی در

نمودار ۱

مصرف انرژی اولیه در ترکیه

نمودار ۵

مقایسه حجم واردات با حجم تقاضای پیش‌بینی شده نشانگر وجود ۴ تا ۵ میلیارد متر مکعب مازاد عرضه در سال جاری است.

البته این امکان وجود دارد که روسیه به دلیل مشکلات تولید مقداری از حجم گاز ارسالی به ترکیه را کاسته و یا پروژه Blues Stream را با تأخیر راه‌اندازی کند و یا اینکه بوتاش LNG خریداری شده از الجزایر و نیجریه را در بازارهای فروش Spot اروپا و یا امریکای شمالی عرضه کند. بیشتر تحلیل‌گران معتقدند ترکیه باید بر روی فروش مجدد گاز خریداری شده از روسیه طبق قرارداد Blues Stream تمرکز کند. البته مقامات بوتاش در این زمینه اعلام داشته‌اند که به دلیل محرمانه بودن شرایط قرارداد در این زمینه نمی‌توانند اظهار نظری بکنند.

در زمینه تقاضا، افزایش فعالیت‌ها برای گاز سوز کردن نیروگاه‌ها و توسعه شبکه گازرسانی به شهرها می‌تواند از مازاد عرضه بکاهد. در حال حاضر تنها ۵ شهر ترکیه شبکه گاز دارند و قانون جدید گاز که در ماه می به تصویب رسید می‌تواند راه را برای مشارکت بیشتر بخش خصوصی در این زمینه هموار کند.

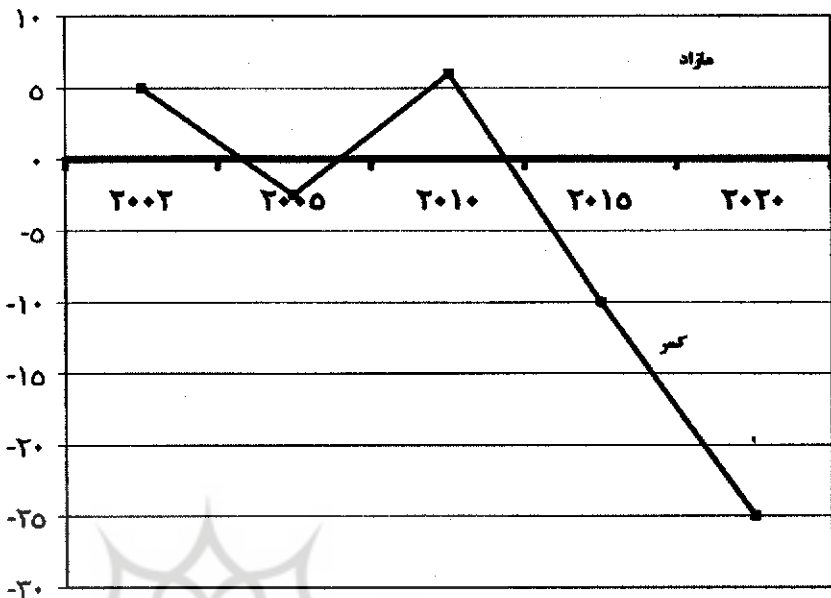
نشانه‌های مازاد عرضه از هم اکنون بر عملکرد بخش انرژی و به ویژه گاز ترکیه تأثیر گذارده است. کار ساخت ترمینال واردات LNG، Egegaz به ظرفیت ۴ میلیارد متر مکعب در سال واقع در Aliaga نزدیکی از میر که توسط گروه خصوصی Colakoglu اداره می‌شود، اخیراً تکمیل شده اما این ترمینال هنوز به شبکه سراسری گاز ترکیه متصل نشده و به تعبیر برخی نشریات فیل سفید (White elephant)* است.

مدیر عامل Egegaz اعلام کرد که هنوز در زمینه واردات LNG مذاکره‌ای با بوتاش آغاز نشده است.^۸

طبق قانون جدید، بوتاش طی ۱۲ تا ۱۸ ماه آینده انحصار خود را بر واردات گاز ترکیه برخواهد داشت اما در حال حاضر برای واردات گاز باید مجوز لازم از سوی این شرکت صادر شود.

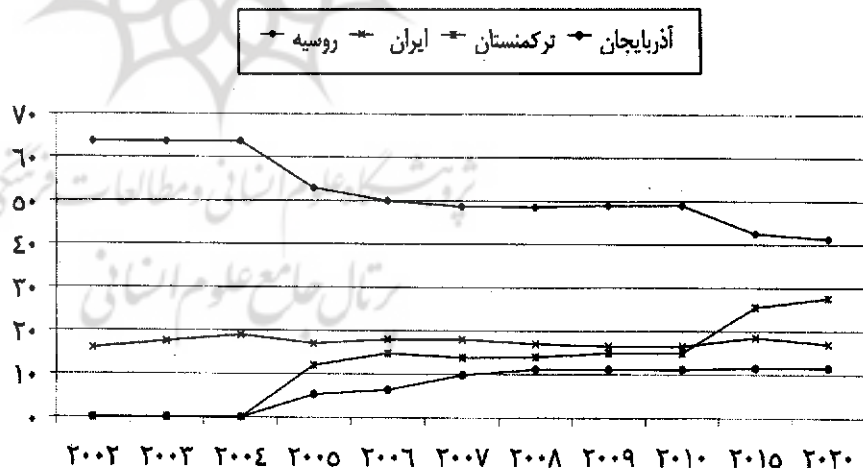
عمده مغایرتی که بین پیش‌بینی‌های ارایه شده از سوی بوتاش در مقایسه با سایر پیش‌بینی‌های ارایه شده از سوی موسسات تحقیقاتی دیگر وجود دارد مربوط به سطح تقاضا در بخش تولید برق است. بوتاش تقاضای گاز طی سال جاری در این بخش را ۱۴/۲ میلیارد متر مکعب تخمین زده است،^۹ اما موسسه وود مکنزی (Wood Mackenzie) تقاضا برای گاز

مازاد عرضه گاز در بازار گاز ترکیه

نمودار ۶

سهم صادر کنندگان گاز به بازار ترکیه

میلیارد متر مکعب	واردات از	از هم اکنون تأثیرات خود را بر میزان مصرف نمایان ساخته است. طی روزهای سرد اخیر در استانبول مردم این شهر به جای استفاده از گاز به مصرف زغال سنگ و یا هیزم روی آورده‌اند و بسیاری از واحدهای تولید برق صنعتی (۱۵ تا ۳۰ مگاواتی) سوخت خود را به فرآورده‌های نفتی تبدیل کرده‌اند. ^۷ میزان واردات گاز ترکیه طی سال جاری (۲۰۰۲) طبق قراردادهای منعقد شده به شرح ذیل خواهد بود.
۱۴	روسیه (قراردادهای قبلی)	
۲	روسیه (Blue Stres از آوریل)	
۳	ایران	
۴	الجزایر (LNG)	
۱/۲	نیجریه (LNG)	
۲۴/۲	جمع کل واردات	

مصرف گاز ترکیه

صدور گاز به این کشور قلمداد شود، در عین حال می‌تواند فرصت مناسبی را جهت مذاکره درباره ترانزیت گاز ایران به اروپا از مسیر این کشور فراهم سازد.

با وجود خوش‌بینی بوتاش نسبت به رشد بالای مصرف گاز در آینده با توجه به برنامه‌های این کشور برای توسعه شبکه‌های گازرسانی به شهرها و نیروگاه‌ها که اغلب آن برای سال‌های ۲۰۰۶ تا ۲۰۰۷ برنامه‌ریزی شده‌اند به نظر نمی‌رسد تا آن زمان در حجم مصرف گاز ترکیه تحول عمده‌ای صورت پذیرد.

با آزادسازی بازار گاز ترکیه و همچنین ورود این کشور به ECT شرکت بوتاش طی سال‌های آتی باید نقش خود در بازار گاز ترکیه را به بخش خصوصی داخلی و یا شرکت‌های بین‌المللی خارجی واگذار کند. در این مقطع ایران باید خود را برای ارایه یک استراتژی مناسب در این زمینه آماده کند زیرا بدون شک اقتصادی‌ترین، مناسب‌ترین و عملی‌ترین مسیر برای انتقال گاز ایران به اروپا از مسیر ترکیه خواهد بود.

دو تحول عمده

در آوریل سال جاری و پس از تصویب مجلس و تأیید رییس جمهور ترکیه قانون لغو انحصار شرکت بوتاش در واردات و تجارت گاز طبیعی در ترکیه به اجرا گذارده شد. طبق این قانون بوتاش باید سهم خود از عرضه گاز به بازار ترکیه را حداقل هر ساله ۱۰ درصد کاهش دهد به نحوی که سهم این شرکت از کل عرضه گاز به بازار این کشور تا سال ۲۰۰۹ تنها ۲۰ درصد

گاز تا سال ۲۰۲۰ باشد:

● سهم ایران تا حداکثر ۲۰ درصد کل واردات افزایش خواهد یافت.

● سهم آذربایجان تا حداکثر ۱۰ درصد کل واردات افزایش خواهد یافت.

● سهم صادرات روسیه از حدود ۶۵ درصد در سال ۲۰۰۲ به حدود ۴۰ درصد در سال ۲۰۲۰ کاهش یافته و در مقابل واردات گاز از ترکمنستان جایگزین آن خواهد شد.

در زمینه بررسی تقاضای گاز ترکیه در بلند مدت باید گفت که راه‌اندازی پروژه خط لوله ترکمنستان به ترکیه از مسیر دریای خزر (ترانس خزر) کاملاً متوقف شده و هنوز مسیر دیگری برای آن انتخاب نشده است که این موضوع می‌تواند بر کل طرح انتقال گاز ترکمنستان به ترکیه تأثیر بگذارد و کلاً چهره تراز عرضه و تقاضای گاز این کشور را حداقل برای چند سال تغییر دهد.

از سوی دیگر احتمال اجرای طرح خط لوله عراق به ترکیه به ظرفیت ۱۰ میلیارد متر مکعب در سال پس از لغو تحریم‌ها وجود دارد که باید مورد توجه قرار گیرد در عین حال که عدم ارایه ارقام وارداتی ترکیه از عراق و چند کشور دیگری که با آنها پادداشت تفاهم یا موافقتنامه واردات گاز امضا نموده در گزارش اخیر بوتاش می‌تواند نشانگر آن باشد که حداقل در حال حاضر آمیدی به واردات از این کشورها تا قبل از سال ۲۰۲۰ وجود ندارد.

نکته قابل توجه اینکه کاهش تقاضا برای گاز در ترکیه ضمن آنکه می‌تواند چالشی برای آینده

در بخش تولید برق ترکیه حتی تا سال ۲۰۰۵ را تنها ۱۰/۶ میلیارد متر مکعب پیش‌بینی کرده است.^{۱۰}

شرکت Intergen که مشارکتی بین شل و بکتل است با راه‌اندازی سه نیروگاه جدیدی که قرار است به زودی افتتاح شود سالانه ۶/۲ متر مکعب بر تقاضای گاز ترکیه خواهد افزود. بوتاش تقاضای این سه طرح طی سال جاری را ۳ میلیارد متر مکعب پیش‌بینی کرده است و بر همین اساس مازاد عرضه در سال جاری را رد می‌کند.

تأسیسات Gebze به ظرفیت ۱۵۵۵MW در اوایل دسامبر تکمیل شده و قرار است در بهار امسال راه‌اندازی شود، نیروگاه Adapazial با ظرفیت ۷۸۰ مگاوات طبق برنامه در تابستان و نیروگاه از میر به ظرفیت ۱۵۲۵ مگاوات در سپتامبر راه‌اندازی خواهد شد.^{۱۱}

اما به نظر می‌رسد برنامه‌های آتی برای توسعه استفاده از گاز در بخش تولید برق به منظور جایگزینی با سوخت نیروگاه‌های فعلی و یا توسعه نیروگاه‌های جدید تا سال ۲۰۰۶ به تعویق خواهد افتاد.

ساختار مالیاتی و قیمت‌گذاری گاز در ترکیه نیز از جمله موارد موثر بر مصرف گاز ترکیه است.

سال گذشته قیمت گاز خانگی به شدت افزایش یافت به نحوی که حتی وزیر انرژی ترکیه نیز بر بالا بودن قیمت گاز خانگی صحنه گذاشته و از شهرداری‌ها که عوارض سنگینی بر مصرف گاز دریافت می‌کنند خواسته است تا حاشیه سود خود از فروش گاز را کاهش دهند وی گفته است که دلیل اصلی افزایش قیمت‌ها بالا بردن عوارض توسط شهرداری‌ها بوده نه بوتاش.

علاوه بر آن شرکت بوتاش اعلام کرد که واردات گاز آذربایجان به جای سال ۲۰۰۴ از سال ۲۰۰۵ و به حجم ۲ میلیارد متر مکعب در سال آغاز خواهد شد و این شرکت برنامه‌ای برای خرید گاز آذربایجان در سال ۲۰۰۴ ندارد. بوتاش اعلام کرده که جزئیات قرارداد خرید گاز از آذربایجان هنوز نهایی نشده است. اگر چه سخنوری BP و سوکار در پاکو گفته‌اند که هنوز رسماً از این تصمیم بوتاش مطلع نشده‌اند.^{۱۲}

نتیجه‌گیری:

نمودار ۶ که نمودار تغییرات سهم هر یک از عرضه‌کنندگان گاز به بازار ترکیه است می‌تواند تا حدودی نشانگر استراتژی ترکیه در زمینه واردات

باشد.

برخی پیش‌بینی‌ها حکایت از رسیدن تقاضای گاز ترکیه به ۵۰ میلیارد متر مکعب تا سال ۲۰۱۰ دارد. بنابراین سهم بوتاش معادل ۱۰ میلیارد متر مکعب خواهد بود. و این در حالی است که حجم فعلی بازار گاز ترکیه در حدود ۱۵ میلیارد متر مکعب است.

به گفته مقامات شرکت بوتاش این قانون دو راه برای انتقال قراردادهای منعقد از سوی بوتاش به طرف‌های سوم ارایه کرده است.

۱- بوتاش قسمتی یا کل قرارداد خرید گاز را به مناقصه گذارده و پس از انتخاب برنده با توافق فروشنده مقدمات عقد قرارداد بین واردکننده جدید (جایگزین بوتاش) با فروشنده فعلی فراهم شود. این گونه انتقال راه را برای دو طرف برای مذاکره مجدد پیرامون شرایط (از جمله قیمت و حجم) قرارداد باز می‌گذارد که این مساله باعث ایجاد مانع در راه انتقال خواهد شد. زیرا علی‌القاعده عرضه کنندگان فعلی مایل به تغییر شرایط قرارداد اصلی نیستند.

۲- اگر صادرکنندگان فعلی، انتقال قرارداد به طرف سوم را نپذیرند بوتاش باید گاز دریافتی را در مرز ترکیه خریداری و در همان نقطه و حتی با قیمتی کمتر از آنچه به عرضه کننده می‌پردازد به طرف سوم بفروشد این راه نیز می‌تواند سبب دخالت دراز مدت بوتاش به عنوان یک واسطه غیر ضروری بین فروشنده و خریدار واقعی شود که بالطبع دو طرف از این مساله راضی نخواهد بود.

علاوه بر آن به دلیل مشکلات وسیع اقتصادی ترکیه که بر عملکرد شرکت بوتاش نیز تأثیر منفی گذارده به نظر نمی‌رسد این شرکت توانایی پرداخت یارانه به بخش خصوصی در دراز مدت را داشته باشد.

یکی از مکانیزم‌هایی که در برخی محافل مطرح شده این است که دولت ترکیه احتمالاً سعی خواهد کرد تا طول دوره قراردادهای موجود را کاهش دهد. سال گذشته (۲۰۰۰)، شرکت بوتاش ۱۰/۳ میلیارد متر مکعب گاز از روسیه وارد کرده است، علاوه بر آن بوتاش سالانه ۳/۲ میلیارد متر مکعب LNG عمدتاً از الجزایر و نیجریه وارد می‌کند و یک قرارداد به حجم نهایی ۱۰ میلیارد متر مکعب واردات گاز از ایران دارد که البته هنوز به آن عمل نکرده است. قانون تصویب شده به شرکت‌های خصوصی داخلی و بین‌المللی اجازه ورود به بازار گاز ترکیه را می‌دهد اما چشم‌انداز ورود خریداران تا زمانی

که شورای تدوین مقررات انرژی ترکیه (Energy Regulatory Board) تصمیم نهایی پیرامون نحوه واگذاری قراردادها نگرفته نامشخص است. طبق قانون جدید خطوط اصلی انتقال گاز ترکیه تا سال ۲۰۰۹ در مالکیت بوتاش خواهد ماند و پس از آن در مزایده قرار می‌گیرد.

نکته مهم دیگر که باید در مورد بازار گاز ترکیه خاطر نشان شود، امضای معاهده منشور انرژی یا Energy Charter Treaty و تصویب نهایی آن در مجلس ترکیه است که در تاریخ پنجم آوریل سال جاری صورت گرفته است.

معاهد منشور انرژی در دسامبر سال ۱۹۹۴ با پشتیبانی EU و در جهت ایجاد یک مبنای حقوقی برای همکاری‌های شرق - غرب در حوزه‌های تجارت، و سرمایه‌گذاری در بخش انرژی کشورهای امضاکننده بنا شده است.

امضای BCT توسط ترکیه پیش شرط ورود این کشور به اتحادیه اروپا بوده و همچنین اجرای برنامه‌های آزادسازی و مقررات زدایی در بازار گاز و برق که توسط IMF و WB ارایه شده جزو پیش شرط‌های دریافت وام‌های جدید از سوی این دو موسسه اعتباری بوده است.

دو اصل مهم در BCT عبارتند از: Transparency (شفافیت) و non-discrimination (عدم تبعیض) و امضای آن توسط ترکیه اجرای پروژه‌های صادرات نفت و گاز از دریای خزر و خاورمیانه و به ویژه ایران به اروپا را تسهیل می‌کند.

لازم به یادآوری است که دولت روسیه این معاهده را امضا کرد اما مجلس دوما به دلیل فشار جناح پرنفوذ و حاکم بر شرکت گاز پروم که امضای آن را مغایر با منافع این شرکت می‌داند هنوز آن را تأیید نکرده و عملاً روسیه وارد این معاهده نشده است.

مقامات گاز پروم معتقدند امضای این قرارداد توسط روسیه به معنای ورود حجم عظیم گاز ارزان ترکمنستان، ازبکستان و قزاقستان به بازار اروپا و تخریب منافع اقتصادی قراردادهای موجود خواهد بود.

مقامات شرکت بوتاش اعلام کردند که این شرکت قصد دارد تا ماه می سال آینده (۲۰۰۱) بخشی از قرارداد خرید گاز از شرکت گاز پروم را به طرف‌های سوم واگذار کند.

اعلام اجرای این برنامه که سبب نارضایتی گاز پروم شده باعث خواهد شد تا گاز پروم در مقابل شرکت‌های بین‌المللی قرار گرفته و احتمالاً در مورد شرایط قرارداد فروش خود به ترکیه

مجبور به مذاکره مجدد با آنها شود.

Gokhan Bildaci مدیر عامل بوتاش نیز گفت: "ما در حال مطالعه قراردادهای منعقد خود برای انتخاب آنها جهت واگذاری به بخش خصوصی داخلی و یا شرکت‌های بین‌المللی هستیم." دو خط لوله ترانس - بالکان روسیه ۷۰ درصد کل نیاز گاز ترکیه را تأمین می‌کنند و خط لوله سوم یعنی Blue Stream نیز در حال احداث بوده و قرار است در سه ماهه اول سال ۲۰۰۲ راه‌اندازی شود.

البته با توجه به اینکه در قراردادهای منعقد بوتاش و از جمله قراردادهای روسیه و ایران این شرکت تنها در صورت موافقت عرضه‌کننده می‌تواند قرارداد را به طرف سوم واگذار کند بنابراین به نظر می‌رسد اجرای برنامه آزادسازی با مشکل مواجه شود به نظر می‌رسد که با توجه به امضای ECT و آزادسازی بازار گاز ترکیه این فرصت برای ایران فراهم شده تا با تبدیل ترکیه (برای مثال نقطه Erzerom) به عنوان Hub که احتمالاً مورد استقبال شرکت‌های بزرگ فعال در بازار گاز اروپا نیز خواهد بود. قدرت رقابتی خود را در مقابل روسیه افزایش دهد زیرا براساس برآوردهای صورت گرفته حداقل قیمت گاز روسیه در مرز ترکیه و در قرارداد Blue Stream در حدود ۱۰۰ تا ۱۱۰ دلار در هر هزار متر مکعب است که با توجه به فاصله آن با Erzerom قیمتی معادل ۱۲۰ دلار در هر هزار متر مکعب در Hub پیشنهادی خواهد داشت که قابل رقابت با گاز دریافتی از ایران نخواهد بود.

پی‌نوشت:

* اصطلاح قبل سفید در انگلیسی به معنای ملک پر خرج و کم فایده است

- 1- BOTAS Web Site (Internet Access)
- 2- MF, Turkey Report, Dec 2001
- 3- BOTAS Turkey Gas Demand Report 15 Jun 2001
- 4- MEES, 17 Dec 2001
- 5- Anatolia news Agency, 11 Jan 2002
- 6- Energy Compass, 30 Nov 2001
- 7- Energy Compass, 13 Jan 2002
- 8- World Gas Intelligence, 30 Oct 2001
- 9- World Gas Intelligence, 3 Jan 2002
- 10- Wood Mackenzie, April 2001
- 11- Wgl, 9 Jan 2002
- 12- Platts 14 Jan 2002